

AYRIS MÖRDOKUN YARADICILIĞININ ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

Xülasə

Məqalə məşhur ingilis yazıçısı Ayris Mördokun yaradıcılığına həsr olunub. Burada yazıçının yetkin yaradıcılığının spesifikasiyasından, o cümlədən "Qara şahzadə", "Sözün uşağı", "Henri və Katon", "Daniz, doniz" və s. əsərlərindən bəhs edilir. 1970-ci illərin Mərdok qəhrəmanları ya həqiqətə, ya da müəllif tərəfindən belə müərciatin zərurətini dərk etməyə yönəldilir. Buna görə də Mördokun əsərləri daha dərin, əhəmiyyətli və mürəkkəb olmuşdur. O, yalnız intellektual və psixoloji nəsr deyil, əxlaqi və sosial nəsr əsərləri də yaradırdı.

Açar sözlər: Ayris Mördok, roman, ekzistensializm, poetika, Platonun fəlsəfəsi, realizm

Giriş. Mördokun yaradıcılığının çiçəklənməsi dövrü 70-ci illərə təsadüf edir. Bu illərdə o özünün ən yaxşı əsərlərini – ("Tor altında" erkən romanını nəzərə almasaq) "Qara şahzadə", "Daniz, dəniz", "Sözünün uşağı", "Qara şahzadə" və s. yaradır.

Mördokun 70-ci illər əsərləri yalnız yetkin və təcürübəli nasirin romanları deyil, onlar şübhəsiz ki, müasir Qərbi ədəbiyyatının ən böyük sənətkarının əsərləri idi. Onların arasında ən yaxşısı "Qara şahzadə" (1973), "Sözünün uşağı" (1975), "Henri və Katon" (1976), "Daniz, dəniz" (1978) əsərləridir. Bu kitabların yeniliyi nədə idi? 50-ci illərdə bəyan edilmiş estetik və mənavi problemlər hələ də diqqət mərkəzində qalırdı. Onları eyni insanlar, müəllifə yaxın olan mədəniyyət mühitinin sakinləri həll etməli idilər. Mördokun erkən romanlarının qəhrəmanları real dünyada və ələlxüsus sosial mühitdə, gerçəklikdə deyil, yazıçının xüsusi dünyasında yaşayırdılar. Mördokun bu xüsusi dünyası əslində uydurulmuş, mücərrad dünya idi və qəhrəmanların qarşısında duran problemlər daha çox çıxılmaz intellektual labirintə bənzəyirdi.

Mördokun romanlarının intellektual, fəlsəfi tərəfi daha da mürəkkəbləşir, qəhrəmanları əhatə edən əşyalar müxtəlif rəmzi mənalar daşıyır, məcazların mənə çalarları daha da rəng-

rəngləşirdi. Ortaya qoyulan ideyalar Şekspirdən başlayaraq T.Eliota qədər ədəbi illüziyalarla, habelə Platondan başlayaraq Vitgenşteynə qədər fəlsəfi xarakter daşıyan illüziyalarla zənginləşirdi.

Rus tədqiqatçıları əvvəldən Mördokun poetikasının çoxplınlı və mürəkkəbliyi haqqında qeyd edirdilər. T.N.Krasavçenko vurğulayırdı ki, Ayris Mördok "həmişə özünün yazı üslubunun eksentrikliyi, qeyri-adiliyi ilə ingilis yazıçıları arasında seçilirdi; o, sensasiyalı, detektiv, "gotik" romanın təcrübəsindən istifadə edir, ədəbi formalarla sərbəst, virtuoscasına davranırdı" [1, s.131].

Süjet gözlənilməz və mürəkkəb idi. Fabula müəllifin fəlsəfi məqsədinə xidmət edirdi. Ona görə də son dərəcə heyrat doğuran süjet yazıçının həтта nisbətən "realistik" romanlarından öncədən quraşdırılmış, süni görünümlərdi. Hadisələr simmetriya qanunlarına görə inkişaf edirdi ki, bu da öz növbəsində qəhrəmanların hərəkətlərinin süni və haqiqi, hissələrin saxta və haqiqi olmasını müəyyən etməyə imkan yaradırdı. Amma yalnız ümumi fəaliyyət deyil, həm də motivlər, obrazlar, məcazlar dramatik inkişafa meyil göstərirdi.

Mördokun qəhrəmanları bir qayda olaraq düşüncənə insanlardı. Onlar yanlır, bəzən asanlıqla illüziyaların, yanlış bir fikrin əsirinə çevri-

lirlər. Ancaq ən önəmlisi – onlar hər dəqiqə, hər an intensiv intellektual həyatı yaşayırlar, yazırlar, diskussiya edirlər, öz konsepsiya və nəzəriyyələrini şərh edirlər. Müəlliflərindən asılı olmayaraq, bu konsepsiya və nəzəriyyələr öz-özünüdə böyük maraq doğururdu. Mördokun filosofları varlığını universal formulunun axtarışında idilər, rəssamlar universal estetik qanunu müəyyən etməyə cəhd edirdilər və onların hamısı öz münasibətlərinin etik əsaslarını formalaşdırmağa çalışırdılar. Bu suallara cavab, həyatın mənasının itirilməsi və onun axtarışı Mördok üçün sadəcə intellekt oyun deyil, aktual problemlər idi.

Artıq ilk romanlarında Mördok müsbət keyfiyyətlərə malik, şərin ovsununa qarşı çıxan və xeyir mənavi ideyasının daşıyıcısı olan insan obrazını yaratmağa çalışırdı. Belə bir qəhrəman "İliburu" romanında Enn Peronetti idi. Sonradan belə qəhrəman "Şərəfli məğlubiyət" (1970) romanında Tallis Braun oldu. Bu əsərdə və daha çox "Mehriban və yaxşı" romanında xeyir mövzusu əsas xətt kimi irəli sürülür. Mördok cəsarətlə göstərir ki, hər mehriban və xoşagəlan insan yaxşı insan deyil, çox az insan vardır ki, öz ehoist maraqlarını unudaraq, sevgisinə görə qurban verməyə hazırdır, heç də hər kəs yaxşılıq etməyə qadir deyil.

Yaxşılığa, şəxsiyyətin təbiyyəyə və özünütəbiyyəyə gedən yol sevgi yoludur. Məhz bunda yazıçı böyük və təassüf ki, yeganə yaradıcı, gerçəkliyin simasını dəyişən bir qüvvə görür. Amma varlığın mənası, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, yalnız yaxşılaşdıqda, xeyirxahlıqda deyil, həm də insan fəaliyyətinin və ümumən insan həyatının yüksək forması olan incəsənətdə idi. Yalnız incəsənətin vasitəsilə varlığın haqiqi dərki mümkündür. Son illər Mördok ısrarla incəsənəti və elmi, incəsənəti və fəlsəfəni birləşdirən qarşı-qarşıya qoyurdu.

Onun qəhrəmanları, adətən ya həlak olur, ya da digər insanların ölümünə səbəb olurdu. Onların həyatı faciələrdi: onların həyatı onun mənasının ağırlı axtarışları içərisində keçir və onların qaçılmaz ölümü ilə başa çatır. Mördok bütün romanlarında ölüm haqqında söhbət açılır. Bu, xüsusilə "Henri və Katon" əsərində özünü daha dərin bürüzdə verir. Onun birinci

hissəsi – "Üzgüçülük mərasimləri" iki dostun həyatı haqqındadır. Bu həyat, adətən yeni kəşflər və səhvlərdən ibarət həyat idi. İndi, avvallar olmadığı kimi, sosial-siyasi məsələlər, gənclərin cinayətçılığı, cəmiyyətin öz ideallarını itirməsi problemi daha kəskin qoyulurdu.

Mördok yaradıcılığının araşdıran tədqiqatçıları yekdilliklə yazıçının bədii dünyasında məcazın müstəsna əhəmiyyətinin olduğunu, onun "rəssam və müəllifkiri, struktur və canlı parçanı birləşdirən düşüncənin universal formulu" [2, s.39] olduğunu vurğulayırdılar. Mördokun bədii dünyasında hər şey ikili və məcazdan ibarətdir – əşyalar, peyzağ, obraz, qəhrəman, düşüncə, bütöv bir süjet xətti.

Elizabet Dippel Mördokun yaradıcılığına həsr etdiyi monoqrafiyasında yazırdı: "Bir yazıçı kimi Mördokun əsas vəzifələrindən biri öz oxucusunu qeyri-adi, idarəolunmaz real dünyaya, real insan təbiətinin mövcudluğuna inandırmaqdır..." [3, s.203]. Taleyin siması ekzistensial yazıçılara qeyri-adi görünürdü. Lakin Mördokun fikrinə, insan təbiəti və onun taleyi belə gözlənilməz və qeyri-adi-dir. Yazıçı bu məsələni metafərik mövzu olan sehrbazlıq və magiyanın vasitəsilə həll edir. Yeri gəlmişkən, bu mövzu ingilis fəlsəfi romanının mərkəzi mövzularından biridir. C.Faulzun çox mürəkkəb püritəllərindən biri olan "Sehrbaz" əsərində məşhur yazıçı artıq 60-cı illərin ortalarında azadlıq və seçim, tale və onun "sehrli" sirləri kimi məsələlərə dair öz fikrini bildirir.

İlk dəfə sehrbazlıq motivi Mördokun "Sehrbazın əlindən qaçış" adlı ikinci romanında özünü büruzdə verir. Bir-biri ilə bağlı olmayan hadisələr tədricən müəyyən məntiqi çərçivəsinə yerləşməyə başlayanda, Mişa Foksun qorxunc obrazı ön plana çıxır. Məlum olur ki, digər obrazlar hər hansı bir şəkildə onunla bağlıdır, yaxud ondan asılıdır, ya da onun hətta əsirdir. O hər kəsi qaydaları yalnız ona, sehrbaz və iblisə məlum olan sirlə oyununu içində çəkir. Bu oyun illərlə formalaşmış çoxsaylı gediş və kombinasiyalarla zəngindir. Lakin rejissor çox səbirlidir, öz niyyətinin həyata keçməsinə gözləyir. Sehrbazın bütünü dərk edilməz və sarsılmazdır.

Sehrbazlıq mövzusunun nəinki açıq-aşkar məcazlar olan, hətta mifoloji mənə kəsb edən

* Bakı Slavyan Universiteti.

əsərlərdə, həmçinin də psixoloji, bir çox cəhətdən realist roman olan "İtburnu" əsərində də müşahidə etmək mümkündür. Burada Peronett noslinin üç nümayəndəsinin cəlb olunduğu bir ailənin dramı təsvir edilir. Rendl Peronett öz həyat yoldaşını ataraq məşuqəsi ilə qaçır. Bu çirkin hərəkətində ona atası Xyu Peronett kömək edir. İyirmi beş il bundan əvvəl Xyu özü də analoji vəziyyətdə olmuşdur, lakin o zaman Xyu emosional ataldan yaxa qurtara bilmədi. Xyu Peronett istəyir ki, onun səhvini oğlu təkrar etməsin, çalışır oğlunu bu səhvədən xilas etsin və özünün bu səbəst, müstəqil qərarına inanır. Sonradan məlum olur ki, Xyu Peronettin hər bir addımı onun nə vaxtına atdığı və xəyanət etdiyi yazıçı Emma Sənds tərəfindən öncədən düşünülmüş, proqramlaşdırılmışdır. Xyunun gəlini olan Enn də həmçinin cəlb hesab edir ki, şüurlu şəkildə öz könüllü qərarı ilə sevdiyi insandan imtina edib. Əlbəttə, bunlar romanın yalnız psixoloji konfliktinin bir aspekti idi.

Bu mövzuya Mördok "Şərəfli məğlubiyyət" romanında yenidən qayıdır. Bu motiv sadəcə diqqət mərkəzində deyil, o, yeni nöqtəyə-nəzərədən işlənilib baxılmışdır. Romanın baş qəhrəmanı biolog Culus Kinq "schrbaz"-ın və ya "İblis" özüdür. Tədqiqatlar arasında olan fasilələrdə o, Amerikadan İngiltərəyə gəlir və köhnə dost və tanışların əhatəsinə düşür. Bu "sevimli" və "ağıllı" insanların həyatına fəal müdaxilə etməsinə ilkin təkən özünün tənqəqə-tirən məşuqəsi olan Morqandan qurtulmaq istəyi oldu. Xain bir plan meydana gəlir: Culus Kinq Morqanın elə öz bəcasinin həyat yoldaşı olan Rupert Fosteri sevdiyinə və eyni zamanda dərhal buna, öz qüsuruzluğu və əxlaqına heyran olan, Rupertin özünü də inandırmağa nail olur. Culus Rupertin onun həyat yoldaşı və oğlu qarşısında gizlicə ifşa edir, Saymon və Akselin "harmonik" münasibətlərinə nişan salır. Amma ona bu tamaşanın quruluşçu rejissoru və yeganə tamaşaçı olmaq cəsarəti gəlir və o, bu oyunun gizli qaydalarını, iradəsini tam sığaraq özünə tabe etdiyi Saymona açır. Forsterlər ailəsi demək olar ki, dağılıdan məqəmədə Culusu bu tamaşa tənqəqə-tirən və onun gedişatını saxlayır. Amma artıq çox gecdir. Rupert vəfat edir. Ailənin digər üzvləri ələ məyusluq hissi keçirirlər.

Rupertin ölümünə səbəb olan o idi ki, onun ailə haqqında illüziyaları, onun ədəbi və alim olması haqqında fikirləri püç olmuşdur, dağılmışdır. Hətta üzərində işlədiyi əxlaq haqqında kitab gerçək həyatdan uzaq, gərəksiz idi, mücərrəd karakter daşıyırdı.

"Şərəfli məğlubiyyət" romanının yazılmasından artıq on il keçməsinə baxmayaraq, Mördok köhnə mövzuya qayıdaraq onu tamamilə yeni səpkidə işləyir. Bu "Filosofun şagirdi" (1984) romanında özünü bürzə verdi. Yenedən "İblis" rolunu baş qəhrəman ifa edir. Bu dəfə bu dünyəşöhrətli filosof və alim Con Herbert Rozanov idi. Əsərin əvvəlində "İblis" şəxsiyyəti sirli saxlanıldı, amma müəllif tədricən onun fikirləri, onun daxili əlaməti, onun izi-raqatları ilə oxucunu tanış edir. İndi "İblis"ə daxilən görmək mümkündür. Rozanovun fəlsəfi baxışları dolğun şəkildə ifadə olunur, onun ideyalarının təkamilə aydın izlənilir. Bu təkamilə (skeptisizmədən və məntiqi təhlil fəlsəfəsindən Kantın etikası və nəhayət, Platona və neoplatonizmə doğru təkamilə) Mördokun şəxsi yaradıcılığında ideyaların hərəkəti xatırladır.

Rozanovun faciəsi ondadır ki, o, heç zaman xarici əlamətlə maraqlanmayaaraq, ömrü boyu ideyaların əsirliyində yaşamışdır və özünü dünyaya tutaraq, yeganə dəyər və ona dayaqla biləcək yalnız realıq olduğunu anlayandan artıq gec idi. O, nəvəsi Hettini eqoizm və bayağılıqdan xilas etməyə çalışır və onun izdivac sənəsinə uyduur. Amma yalnız Hettini və Tomu (Rozanovun fikrincə, yalnız Tom Hettinin həyat yoldaşı olmalıdır) deyil, həm də romanın bütün qəhrəmanlarını Rozanov dolaylıq intriqaya sürükləyir. Bu dolaylıq intriqanın mahiyyətini heç bir qəhrəman anlamır.

Həyatının sonunda filosof özünün əsas kəşfini etdi. O dərk etdi ki, sevgi varlığını yeganə dəyəridir. Lakin vəhyə ona çox gec gəlmişdir. Elmdən məyus olaraq, yaşadığı illərin mənasızlığını dərk edərək, özünün son böyük kitabını bitirməyən filosof intihar edərək həyatına son qoydu.

İlk dəfədir ki, Mördok romanda müsbət "schrbaz" obrazını göstərir (onun schrbazı iztirab çəkməyə qadirdir), lakin yənə də öz qəhrəmanı Rozanovun qınayır, çünki o, başqalarının taleyinə müdaxilə edirdi. Romanın finalı qeyri-

adi, nəticə isə ikimənalıdır. Bir tərəfdən, varlığın tükənməz mürrəkəbliyi qarşısında hər bir fəlsəfə, yaxud dünyanın mücərrəd modeli kimi səhrə də əsasızdır. Digər tərəfdən, Rozanovun fikri dağılıq olub onun ölümündən sonra həyata keçir. Mördokun, müfəssəkkir və sənətkarın, insan taleyi, onun varlığının sirri haqqında düşüncələrinin son notəsi bundan ibarətdir. Rus tədqiqatçıları əvvəldən Mördokun poetikasının çoxplanlı və mürrəkəbliyi haqqında qeyd edirdilər. T.N.Krasavchenko vurğulayırdı ki, Ayris Mördok "həmişə özünün yazı üslubunun eksentrikliyi, qeyri-adiyi ilə ingilis yazıçıları arasında seçilirdi; o, sensasiyalı, detektiv, "gotik" romanın təcrübəsindən istifadə edir, ədəbi formalarla səbəst, virtuozcasına davranırdı" [1, s.132].

Mördok öz yaradıcılıq fəaliyyətində bir-dəlik seçilmiş fəlsəfi ideyaların arxasına getmir. Bir müfəssəkkir kimi o, fəlsəfənin müxtəlif istiqamətlərinə qarşı çox həssasdır. Onun şəxsi fikri daim inkişafda, təkamüldədir. Bu təkamilətin bitməsindən danışmağa ehtiyac yoxdur, baxmayaraq ki, artıq iyirmidən artıq roman yazmışdır. Mördokun heç də az əhəmiyyətli və diqqətləyəliq yaradıcılıq manerəsi özünün bütövlüyündən, həddi ideyalarının ardıcılıqla inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Onun ilk romanlarına diqqət yetirəndə görərdük ki, onlarda son illərin əsərlərində müşahidə olunan bir çox, bəlkə də bütün motivlər və obrazlara, ideya və priyomlara rast gəlmək mümkündür. Müəyyən ideyaların hərəkəti, konfliktlərin və situasiyaların variantlarını romandan romana müşahidə etmək mümkündür.

Mördokun yetkin romanlarının bədii dünyası realizmin (obyektivlik, ahəngdarlıq, kompozisiyanın mütənəsbibliyi, nəzəri cəhətdən tərtibata cəna atmaq və estetik qanunların möhkəmləndirilməsi, modernist "ifratçılığa" qarşıdurma, didaktika) postmodernist meyllərlə (gerçəkliyin filozofiyası, mətnin çoxsəviyyəli təşkil, oyun priyomu, keçmişin mədəniyyətinin elementlərindən əsərlərin təşkil) yaxınlaşmasının və hətta qismən birləşməsinin nümunəsi idi. Bu isə yazıçının elitər və kütləvi mədəniyyət arasında şüurlu şəkildə öz əsərlərini yaratmağa cəna atmasının məntiqi nəticəsi idi [4, s.47].

Ayrı-ayrı dövrlərdə bir sıra mövzuların, motivlərin intensivləşdirilməsi, müəyyən fəlsəfi, etik, estetik problemlərin qarşılanması baş verirdi. Qaldırılan məsələlərin və onların həllində etik oriyentasiya dəyişməcə olaraq qalırdı. Ehtıamçılığa yad olan Mördokun yaradıcı fikri müxtəlif, bəzən bir-birinə əks olan, ideyaların bircə məşuqədlüğü, bu ideyaların həyatın mənasının əsas anlayışı ətrafında mübarizəsini göstərirdi. Bədbinlik və skepsis ideyaları çox zaman bu mübarizədə insan həyatında mənavi qanunların həyata keçirilməsinin mümkünliyi təzisinə uduzduqlar, baxmayaraq ki, çox zaman onlar əzədlən mümkünüstü olmasına, çarəsizlik əhvali-ruhiyyəsinə yol açaraq bu mübarizədə üstünlüyə malik olurdular.

Ayris Mördokun "Yaxşı şagird" (1985) adlı sonuncu romanı ilk baxışdan bu yeni "qeyri-fəlsəfi romanın" nümunəsi kimi görünə bilər. Onun qəhrəmanı iyirmi yaşlı tələbə Edvard Beltram qeyri-ixtiyari olaraq ən yaxşı dostunun ölümünə səbəb olur. Bundan sonra o, ağır vicdan əzabına məruz qalır, hər şeyi unuduran günah hissini yaşayır, məənən məhv olur. O, ailəni tərk edir və özünün əsl atası olan dəli rəssam Cessi Beltramın evində müəyyən təşkil tapmağa çalışır. Va burada onun növbəti faciəsi baş verir – onun üçün ən əziz insan olan atası həlak olur.

Adətən, Mördokun romanlarında qəhrəmanın həyatı yarınlıqlar və əhvalat zəncirindən ibarətdir ki, onları özünütorbiyyə və həyatın mənasının axtarışları yolunda aradan qaldırmaq lazımdır. Törətdiyi şəx əməlinə görə özünü yorulmadan qınayan "günahkar", əslində ən təmiz, günahsız, yaxşılaşma, xeyirxahlığa meylli bir ailə hekayəsinin və yaxud daha çox ənənəvi ailə romanının qəhrəmanıdır. Təsəvvüf deyil ki, "xeyirxahlıq" sözü və anlayışı kitabın başlığında çıxarılıb. Onu "Ustanın köməkçisi, xeyirxahlığın şagirdi" kimi qiymətləndirmək olar. Romanın digər qəhrəmanları – ya yollarını azmış, ya da əxlaqsız insanlardır. Psixiatr Tomas Mak Kaskervil Edvarda necə kömək etməyi bildirir, amma öz evində baş verənləri görmürdü.

Qəhrəmanın ögey atası Harri Kuno öz gecikmiş ehtirasında çox güllünc gərənsir. Rəssamın ailəsi – həyat yoldaşı və iki qızı – yalnız ilk

baxışda sadə, ürəyiəciq, sivil dünyanı murdarlıqlarından uzaq görənir. Həqiqətən, onlar öz xəstə "dahi"lərinə nifrət edir, onun ölümündən sonra rəsm əsərlərinin satılmasını səbirsizliklə gözləyirlər, Edvard Beltrami valeh edən o gözəl, mənəvərəli evə nifrət edirlər.

Kitabın xoşbəxt sonluğu, Mördoka xas olmayan didaktikənin müşahidə olunması məntiqə sığır. Məhz bu sonuncu cəhət məşhur amerikalı ədəbiyyatşünas Harold Bluma bu romani Corc Eliotun "açıq əxlaq əməlləri"na aid etməyə imkan verdi [5]. Əvvəllər olduğu kimi, romanın daxili hərəkəti Mördokun sevimli anlayışları və ideyaları ətrafında gedir. Onun mətinədə Harold Blum daha bir qatı – mifoloji qatı görünür. O hesab edir ki, əsərin quruluşunun əsasını musiqi yarışmasında Apollona məğlub olan və hünorinə görə vəhşicəsinə cəzalandırılan Marsiya haqqında mif təşkil edir. Tədqiqatçı T.Stepanyuk qeyd edir ki, bu fikirlə razılaşmaq çətindir, baxmayaraq ki, mətn buna əsas verir [6]. Romani diqqətli oxuduxda görürük ki, o, müxtəlif növ illüziyalarla, çoxsaylı analitik həsiyyətdən çıxmalarla zəngindir. Bəzən bunların sayı o qədər çox olur ki, onlar kitabın məzmununu dolğunlaşdırmaq əvəzinə, onu qeyri-müəyyən edir. Beləliklə, "qeyri-fəlsəfi" roman son dərəcə mistifikasiyaya çevrilir.

Yazıçı müasir insanın mənəvi təkmilləşmə və ya heç olmasa, monəvi dirçəliş yolunda bütün imkanlarını aradırdı. Ateist olan Mördok mənəvi axtarışlar yolunda dinə müraciət edir. Yazıçının etik mövzulara dair uzun düşüncələri onu xristian dininin müasir insanın mənəvi sığınacağı ola bilməyəcəyi fikrinə gətirib çıxardı. Bəlkə də buna görə "Henri və Katon" romanında katolik keşiş Katon Forbsun dinə olan inamı itir. Vaiz, boş qalan ibadət otağının yeganə qonağı olan ümidini itirmiş, xüsusi mülkiyyətə və kapitalizmə nifrət edən və bunlarla öz ögurlüğüna, anarxizmin təbliğinə, zorakılıq və terrora bəraət qazandıran yeniyetməyə heç nə təklif edə bilmir. Ənənəvi xristian Allaha, müasir dünyanın bütün sosial bəla və ədalətsizliklərini özündə təmsil edən bu oğlanı xilas edə bilmir. Katon öz acizliyinin, imanının itməsinin, şübhələrinin

peyda olmasının əziyyətli həyəcanını yaşayır və var gücü ilə itirilmiş Allaha əvəz axtarır. Çətin ki, fəlsəfi və ya bədii anlamda tanrının emosional, mistik və ya etik dərkə, hətta çox geniş transendental mənada, təbiətə və ya kosmosla eyniləşdirilməsi məhsuldar ola bilsin. Mördok bunlar haqqında sözügedən və sonra "Rahibələr və əsgərlər" (1980) romanında söhbət açır. Və "Yaşxı şaqird" əsərində də çox cavan olan və özünü yeni demokratik və insan şəxsiyyətinə yönəldilmiş qeyri-ortodoksal dinə hasr edən Stüart Kunonun obrazı rəğbətə təsvir olunur. Bütün bunlar yazıçının yalnız fəlsəfi yolunun davamlılığının sübutu deyil, həm də bu yolun dolanbac, kələkötür, ziddiyətli olmasından xəbər verir.

İngilis romançısı həmişə iddia edirdi ki, onun yaradıcılığının məqsədi həqiqətin axtarışdır. Son vaxtlar onun bayannamələri daha qəti səslənirdi: "Rəssamın azadlığı çətin əldə edilir və o, rəssam üçün reallığın mənimlənməsinin yoludur" [7, s.43].

Mördokun səsləndirdiyi realizm şübhəsiz ki, bizim nəzərimizdə bu növ yaradıcılığın mahiyyətindən fərqlənir. Mördok maksimal dəyərdə müəllif mövqeyini gizlətməyə və hadisələri diqqənsayağı obyektiv nəql etməyə çalışırdı. Hələ Sartr haqqında kitabda o yazırdı ki, nasir "həmişə ən yeni filosofların iddia etdiyi şeyləri edir – izah əvəzinə təsvir edir; bunun nəticəsi kimi həmişə filosofların kəşflərini qabaqcadan görürdü (bu qismən Tolstoy da aiddir)" [8, s.48].

Nəticə. Beləliklə, həqiqəti təsvir edərkən, Mördok onu geniş epik mənzərə kimi təqdim etmir. O, möhtəşəm məişət təsvirçisidir. Lakin detalların gərək və həqiqiliyinə baxmayaraq, yazıçının əsərləri, xüsusən erkən romanları bütövlükdə çox zaman reallığı tam əks etdirmirdi. Mördokun qəhrəmanları daha çox unikal qəhrəmanlardı, onların davranışı qeyri-tipik, sosial səbəblərlə şərtlənirdi. Belə qəhrəmanların həyatında birinci yerdə onların istəklərini və axtarışlarını ruhlandırın və qidalandıran ideyalar dururdu. Belə təəssürat yaranır ki, qəhrəmanı gerçəklik yaratmış, o öz şüurunda həqiqəti formalaşdırır.

ƏDƏBİYYAT

1. Т.Н.Красавченко. Реальность, традиции, вымысел в современном английском романе // Современный роман. Опыт исследования. Москва, 1990.
2. В.С.Алиева. Поиски героя в английском экзистенциальном романе XX века (на материале творчества К.Уилсона, М.Спарк, Г.Грина). Дис. ... канд. филол. наук, Баку, 2014.
3. Dipple E. Iris Murdoch: Work for the Spirit Univ of Chicago, 1982.
4. С.П.Толкачев. «Готические» романы Айрис Мердок // Филологические науки. 1999. № 3.
5. Л.К.Байрамкулова. Поэтика Айрис Мердок в свете проблемы интертекстуальности: Мердок и Шекспир. Автореф. на соискание ученой степени канд. филол. наук. Нальчик, 2005.
6. Степанюк Н. Эволюция философского романа Айрис Мердок. Москва, 2005.
7. Todd R. Iris Murdoch: The Shakespearean Interest. L., 1979.
8. Murdoch I. Sartre: Romantic Rationalist, L Cambridge. 1953.

THE ORIGINALITY OF THE CREATIVITY OF IRIS MURDOCH

Summary

The article is devoted to the work of the famous English writer Iris Murdoch. It examines the specifics of the late work of the writer, in particular the novels "The Black Prince", "The child of the world", "Henry and Caton", "Sea, sea" and others. Murdoch's heroes of the 70s either are turned to reality, or given by the author to comprehend the need for such treatment. That is why Murdoch's works have become deeper, more significant and more complex. She writes not just intellectual and psychological prose, but moral and social prose.

Key words: Iris Murdoch, novel, existentialism, poetics, Plato's philosophy, realism

СВОЕОБРАЗИЕ ТВОРЧЕСТВА АЙРИС МЕРДОК

Резюме

Статья посвящена творчеству знаменитой английской писательницы Айрис Мердок. В ней рассматривается специфика позднего творчества прозаика, в частности романы «Черный принц», «Дитя слова», «Генри и Катон», «Море, море» и др. Герои Мердок 70-х годов либо обращены к действительности, либо приводятся автором к постижению необходимости такого обращения. Именно поэтому поздние произведения Мердок стали глубже, значительнее и сложнее. Она пишет не просто интеллектуальную и психологическую прозу, но прозу нравственно-социальную.

Ключевые слова: Айрис Мердок, роман, экзистенциализм, поэтика, философия Платона, реализм